

Tanckar om frossan, och kin-kina barken / [Johan Lindestolpe].

Contributors

Lindestolpe, Johan, 1676-1723 or 1724.

Publication/Creation

Stockholm : J.G. Matthiae for J.L.S. Horn, 1717.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/hycqdvcv>

License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

3674/P 64256
JOHAN LINDERS

Sanctar

Om

Grossan /

Sch

KIN-KINA

Barfen.

STOCKHOLM /

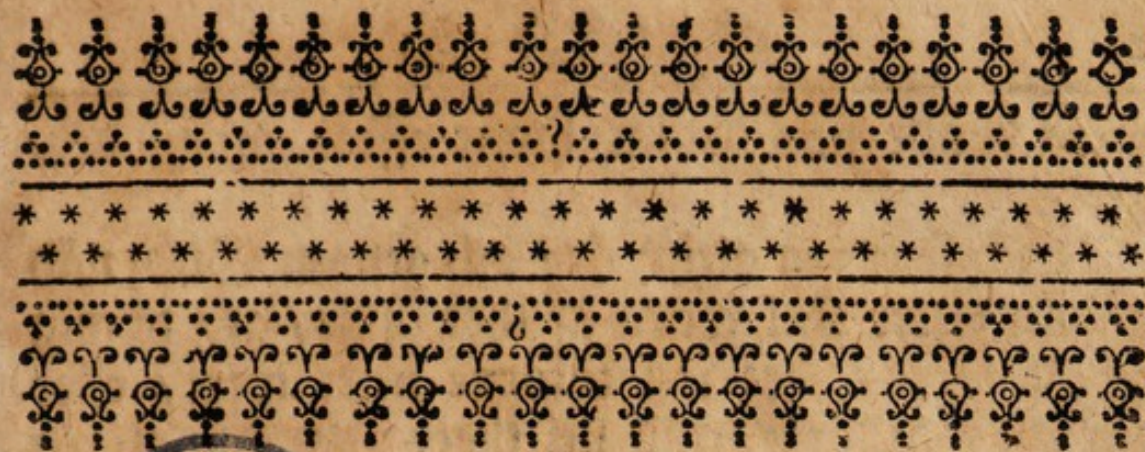
Tryckt hos Sal. J. G. MATTHIÆ, Kongl. Ant.
Archivi Bokstryckarens Enckia /
Af JOH. L. S. HORN, Fact.
Åhr 1717.

Dan som vill heta
 älska; för högt ober-
 vera; i all hem och
 för lyftig mig mig
 agter sig för Lärar
 vgl. för mig mig mig
 skola Dan Dan

Don Pedro de la Cruz

Aug 26

Pine Island Long Cove

I. N. F.

Handwritten signature or initials in brown ink.

A

I hålla then lofwen / som uthi
mine Tancfar om Fransoser och
Dregel. Curen pag. III. giordes /
hade jag fuller längesedan borde
mig yttra om Grossans Natur / och
Kin-Kina Barkens werkande i menniskians
kropp; men sedan jag nästförledne åhret hade
genom Trycket låtit uthgå mina Tancfar om
Matkar och Skrijdsfåå / och wid slutet af sam-
ma lilla book mig utlåtit / at icke allenast alle
osörnuftige diur / uthan ock then sörnuftige
menniskian af en ganska listen Groömatk här-
kommer / är mig berättadt wordet / at thenna
min uthlåtelse tåmmeliga misghagat en wiß lård
man / som ock förhensful sig strax then möe-
dan åtaga skulle / min mening skriffteligen öf-
werända at fasta / och therjämte bewisa / at alt
hward til ett lefwande diur betarfwas / låge för-
borgadt uti qwinnans egg / som allenast be-
höfde af mansens såd upqwickas / at thet seder-

mera kunde sina Dehlar hwar effter annan uthgreda.

Och som jag altijd är / och genom Gud; nåd
hådan effter skal wara af thet sinne / at / så mig
något låres / thet jag tilförne intet weet / eller
om jag warder rättad uti thet / som kan wara
feladt / med tacksamhet uptaga / och mig ther eff-
ter ställa / så har jag med thetta mitt lilla arbete
så länge hwiilat. Doch som sedermera ingen
ting hördes ther uthaf / föruthan hwad ex Ca-
thedra skal wara omrördt / fattar jag åther pen-
nan / i then acht och mening / at effter mitt ytter-
sta förstånd underrisa mina Landsmän på
Swensko / hwad Grossan är / huru then bör
bothas / och på hwad sätt then så wiidt bekant
te West-Indiske *Kin-Kina* Barken sin under-
liga werkan uti Grossans hämmande förrä-
tar ; förmodandes / at hwar och en / som weet
sig wara menniska / och kunna fehla / mina en-
faldiga tanckar uti ett och annat måhl gunstigt
uthtyder / eller ock strax framkommer med något
bättre / så jag intet skal i någon mätto underlå-
ta / honom / eho han ock är / med all wederbör-
lig tienskt och tacksamhet at bemöta.

I H

Thet Första Stycket / Om Grossans Natur och Orsaker / samt Torst Febern.

Ngen Siukdom här i landet är me-
ra bekant och mera gängse / än Gros-
san; men ingen är ock mindre bekant
til sin Natur och egenskap / til sina
orsaker / och hwardan thet egenteli-
gen kommer / at Grossan håller sina statas vi-
ces, sin wissa tijd och stund / med köld och
heta / och the flere hwar effter annan sig orden-
teligen påföljande tekn. Månge Läkare haf-
wa fuker skrifwit ther om / men stadna gemen-
ligen uthi owise och emot hwar annan stridan-
de meningar / så at thet werkeligen är en sak af
stort omhugsande / at sig i thetta måhlet således
kunna uthläta / som Läsaren skal wara nögd
med / och ändå intet sträfwä emot sanningen.

Thenne Siukdomen warder här i Swert-
get nämnd med åtskillige namn. Merendels
kallas then Grossa / hos några nämnes then
Skålfwa. I Wärmeland och Westergöth-
land warder then gemenligen kallad Kalla.
Ur thesuthan åtskillig i anledning af tiden / på
hvilken han igen kommer och blifwer således
kallad hwar dags Grossa / Annan dags
Grossa / eller Tertian, och Tredie dags
Grossa / eller Quartan. Ty i thet hon kallas
Tertian och Quartan, ser icke thesfore / at
hon

hon hwar tredje och hwar fierde dag iäntom-
mer / uthan man måste räkna inclusive och
med then dagen hon sig först anmäler.

Alle hetsige febrer, ja ock sielfwa Pestilen-
tien / begynna med en Frossa; men thet är nu
intet mitt upsåth / at handla om sådane siukdo-
mar / hafwandes jag redan åhr 1711. om Pe-
sten gitwit mina tanckar i liuset. Jag sade / at
hetsige febrer äfwen begynna med en frossa och
rysning; Doch följer sedan något annat ther up-
på / som gör åthskillnaden emellan en hetsig och
en kall feber. Och ehurumål thesse här of-
wan nämnde trenne frossor esomofftast af ena-
handa orsak sitt ursprung hafwa / så äro the
doch til många tefn åthskilde / föruthan thet /
at the under tiden måste hwar efter sin art bo-
thas och fördrifwas.

Uthi Italien och merendels alle varme län-
der är frossan ganska sällan gångbar / så at the ock
then sällan botha / uthan låta thet måst ankom-
ma på naturens utharbetande och lufftens til-
hielp / Hattandes then lyckelig / som frässan får /
som the ock wilja köpa frossan uthaf hwar andre.
Men uthi the kallare orter är thenna främpan
måchta bekant; Särdeles har then nu i samfäl-
te try åhr här i Sveriget varit algemen både i
städerne och på landet / at then inget varit så
mycket om sig gripande sedan åhr 1692. och
1693. då then smittosame quartanen här i sta-
den och fring landet wantade / hwar igenom
månge menniskior dödde : hafwandes man
wid thenna senare hafft tilfälle. at wara åsyna
witne

witne til några särdeles tekn och beswärligheter/ som intet tilförne varit här hos oss uppteknade/ them jag och wil på sitt rum anföra.

Thet hånder fast offta/ at thesse kalle febrer sig fördubla/ således at man kan plågas med hwardags frossan mera / än en gång hwar dag / doch på olijke stunder / och med olijke tekn. Afwen så sker thet med annan dags Skålsman / och lijkaledes med then / som hwar tredie dag ansätter / kunnandes thesse icke allenast fördubblas til sielfwa dagarna / uthan och til timarna om dagen / i thet the tvåanne gånger eller och flere på en dag igenkomma ; warandes således thesto swårare för Patienten och Läkaren / som the then förre ingen tijd lemna til at sig förfriska och bemanna / och then senare hindra / at giöra hward som konsten kan påminna och befalla.

Uthi Läkare wetenskapen är thet icke mindre hurtighet / at skilja then ena sjukdomen ifrån then andra / och weta hwars och ens egenteliga kännetekn / än at kunna botha Sjukdomen / sedan han känder är. Om man icke theruthinnan rått kan finna sig / så må man och intet biuda til at wilja skaffa Läkewithe therför. Thena kundskapen om Sjukdomens art och natur får man doch intet altid strax man infommer hos then siuka / eller med en eller två frågor allast / uthan man måste fråga nu hiit nu thijt / och således af then siukas eller andre närwarandes berättelse fatta thet rätta sammanhanget. Om thet så altid kan låta sig giöra första gången /

är en ting hwar på jag mycket twiflar/ sårdeles i somliga siukdomar / och hos somliga Patienter, hwilke antingen intet wilja säga sin brist/ eller intet kunna säga / eller ock med så mångfaldige plågor äro belastade / at the intet weta / hwem them måst trycker. Man måste alttheföre göra som J. Cæsar Claudinus d. Ingress. Med. Lib. I. cap. I. råder / at ther man intet förste gången kan uthfundstapa then siukas tilstånd / måste man i andra resone thet samma söka til at göra.

At rätt stilia hwar-dags Grossan eller then så kallade dubbla *Tertian* ifrån en dylije krämpo / så måste man weta / at then siukdomen sig förhåller på sätt och wijs / som följer: Man blifwer först kall om tårar / fingertoppar och näsan: ther på följer ibland en wärmjelse / och stundom upkastning af något seegt slem. Ther på kommer småningom en hete med röda kinder / dåswenhet och swett i ansichtet och öfwer bröstet / hwilken hete tager til och blifwer starkare / doch så at köld och hete wexla om med hwar annan / både inwärtas och uthwertas. Under hwilken tijd man tämliga är sömnig. I the förste dagar har man så godt som ingen törst / och ingen swett / ei eller tyckes febern någon gång wara aldeles borto. Somligom händes at the dāna och swima bort / när febern ansätter; warandes pulsen ojämn / långsam / ringa och swag / jämwäl under sielfwa starkaste hetan / fast han då tyckes gå något litet fortare. Man flagar sig altijd öfwer magan.

Eljes

Eljes är man ingalunda förstoppad wid thenna febern, uthan lifwet är öpet och gifwer nog slem ifrån sig / och mera afgåna än mathen kunde af sig kasta. Urinen är i feberns begyn- nelse antingen hel tunn och hwiit / eller också något grumlig : men när heten kommer / är then röd / tiocf och full med allahanda saker. Thenne feber står gemenligen uppå i 18. tije- mar / och lyctas hwar gång med en listen swett ; plågar oc merendels dragas uth til 64. dagar / så framt then icke genom läkedomar hindras / som doch sällan låter sig giöra / emedan thenne feber är förtretelig både för then siuke och låka- ren. Och är i these tider merendels kommen af sorg / ångslan / och fruchtan för fienden. Thet hån- der tuller sällan / at sådan siukdom går i swang / om icke wintren nästtilförende warit wåth och regnachtig. Doch äro the menniskior mera bögelige til thenna Siukdomen / som haf- wa blekgohlt och pusigt ansichte / hafwa en swag maga och mathleda / och myket rapa / äro slemfulle / sitta mycket stilla och gierna sofwa / samt under sömnen swälga neder en hop slem / som från hufvudet faller på swalget. Men sällan gripes någon an / som är i sin bästa ål- der / uthan gammalt folck / swage qwinfolck och barn.

Ther emot wiisar sig Annan dags Skålf- wassåledes : Först begynner man at gifpa och sträckia sig / känner sig trött och machtlos / sedan blifwer man kall / ryser och darrar / fötter och händer och näsa blifwa bleke och blåachtige / an- sichter /

sichtet / halsen och bröstet swafwelgohlt / man
 har swårt före at andas / blifwer ångslig / wäm-
 jes och fastar vp / ryggen wårker otroligt / och
 hotar at wilja brista / althenstund Arteria ma-
 gna descendens eller stora pulsådran / af then
 myctna från hiertat ankommande blodet wil li-
 ka såsom spricka sönder / efter som at blodens
 omgång hindras genom the finaste pulsådrens
 förstoppelse / så i medler tijd Venæ blifwa alt
 mehr och mehr tome. Under hwilken tijd pul-
 sen går fort / men är doch ganfka swag och listen:
 Urinen är tunn och watnachtig. När thetta
 således är öfwer / blifwer man warm / röd i an-
 sightet / andas starkare / fortare och frijare /
 ångsligheten förgår småningom / pulsen blifwer
 större och starkare / törsten infinner sig tillika
 med en stark hufwudvärk och werk i lederna;
 under hwilken tijd urinen är högröd och heth.
 Och när nu thenne puffen är uthstånden / bri-
 ster hela kroppen uthi en stark swett / och allwårk
 i lederna förswinner; blifwandes urinen wid
 thenna tiden tiock / med tegelsteenachtigt gruus
 i botnen på glaset / så man också förfaller i sömn-
 heten lägger sig aldeles / men kroppen befinnes
 wara ganfka trött och uthmattad / när man up-
 wafnar. Thetta alt står på i 7. timar / och the
 naturen är god / plågar Grossan ånda sig efter
 14. dagar.

Med thenna Tertian eller annan dags
 Grossan har fuller Gierde dags skalfwan en
 tämlig jämnlikhet / men är doch i någre måhl
 skiljachtig. Man blifwer strax i förstone så
 fall /

fall/ som man skulle frysa uthi en kall winter/ så
at hela kroppen darrar och skakas/ tänderna
skallra/ och sielfa beenpiporna tyckas lijka som
willja gå i stycken. När darrandet är förbi/
följer kräkning/ och ther uppå hete/ doch så at
man tyckes frysa inwårtes. I begynnelsen af
febern går pulsen matt/ långsamt och sacht;
sedan blifwer han starkare och går fortare/ men
mycket mera ojämt/ än i någon annan feber.
Urinen är intet stort at lijta på i thetta måhlet/
ty fast om then i förstone är tunn/ watnachtig
och hwiit/ har then sedan ingen wiß färg. Heten/
torsten/ hufwudmärken och sömnlösheten infin-
na sig fuller wid fierde-dags Frossan/ doch icke så
håfftigt som uti annandags feber, men doch
något starkare/ än wid hwardags Frossan;
warandes all ting uthi Fierdedags febern län-
gre/ innan thet i swett utbryter/ än thet sker
uthi någon thera af the andre; til ett teñ/ at
thet/ som förorsakar thenna Fierdedags Skäl-
wan/ icke så lätt af then så förswagade naturen
står til at winnas/ utharbetas och omdrifsas/
som i merbemelte the begge andre frossor hän-
da plågar.

Thessa teñ och märken befinner man wid
the trenne Hufwud-frossor. Men hwadan thet
nu kommer/ at thesse febrer, hwar på sitt sätt
begynna/ stiga up/ och i swett utbryta/ in-
nom sin wissa tijd hwarthera/ thet är ganska
swårt at säga. Alt thet sker/ weet hwar och en/
men huru thet sker/ äro såå/ som rätt weta.
Regnerus de Græf och Sylvius förmena/ at

21 5

frö-

Frösan (pancreas) genom sin förstoppelse är or-
 saken til både frossan och thes omskifte. Henri-
 cus Scretus ubi sin book om feldtsiuka/ cap. 4.
 p. m. 52. har fuller en god mening / at frossan
 kommer af slem / men säger ther jemte / at slem-
 met tiöcknar af en Syra/ hwilket doch icke är så
 aldeles at sättia tro til. Thet är fuller sant och
 otwifwelachtigt / at när man noga och med fullt
 alfware beseer thenna saken / kan man säkert
 sluta / at närmasta orsaken til alla Frossor / är
 ett Glemm / som någorstädes uti the finaste
 pulsådrorna kommer at fastna; och när hiertat
 således finner något motstånd / begynner thet
 oftare och starkare at draga sig tilsamman / til
 thes thet slemmet / som fastnadt / kan antingen
 blifwa aldeles söndergnuggadt och med blodet
 bring hela kroppen umgängeligt / eller så wida
 sönderriwit och bråfadt / at thet kan fortdrifwas
 in uthi ådrorna / (Venas) och på thet sättet blif-
 wa bracht til hiertat / ther ifrån til lungan / så til
 hiertat igen / och så wiidare. Antingen ett så-
 dant slemm är uti någon myckenhet i kroppen /
 så at thet kan största delen af the finaste pulså-
 drorna (vasa capillaria) på en gång tilstoppa / el-
 ler at thet är så seegt och sammanhängande / at
 thet behöfwer många omgångar och omwägar /
 innan thet blifwer så förfijnat och granulerat / som
 sig bör / händes doch nödvändigt / och effter en
 Mathematisk uthräkning / at så ofta ett sådant
 slemm fastnar i the smärsta ådrorna / så ofta
 kommer Frossan igen / och wahrar så länge
 hwar gång / til thes thet igenom Dietats driff
 och

och blodens påstötande warder bordtskuffadt och umgängeligt giordt / eller också aldeles öfverwunnit och til en god blod förwandladt / och förarbetadt.

At thet således är bestaffadt med Frossan / twislar jag ingalunda. Och har man theförre at tacka then lärda Italienaren Laurentio Bellini, hwilken war then förste / som thet mathematice bewijste i sin bock d. Febb. proposit. 18. & 19. hwarest thet ock kan wijslystigare och bättré läsas / än förswänstas / särdeles som såå Medici wilja tro / at läfarkonsten har sin grund uthur Geometria. Är doch sannerliga wärdt at läsa och noga efftertänka. Och på thet sättet behöfwer man intet så mycket bry sig hwarken om the gamlas eller the yngres hwariehandas meningar / allthenstund thetta är flarare / ögonstänligare och bewijssligare / än at säga / thet Frossan kommer af en förbränd blod i Zarmmahls förtlar ; eller af gallans förrutnelse i lefran ; eller af mieltans / frösans / Zarmenätets / Magemunnens / och flere delars onaturliga bestaffenhet. Thet kan wara sant / och nekas ingalunda / at en förstoppelse uthi någon thera af thesse nu nämnde dehlar / eller uthi alle tillifka / som på något sätt kommer at brista löst och förblanda sig med blodet / är altid mächtig at så wäl förorsaka trediedags Frossan / och quartan, som thet slemmet kan giöra frossan / hwilket uthi the uthwärtas delar kommer at stadna ; warandes the frossor och quartaner, som af Inelsswornas förstoppelse och wahrböl-
Der

Der härflöta / mycket swårare at uthrota / än någon annan. Ja / så snart något flytande såår eller pipsåår går igen eller hwijsa Sluften stadnar / får man strax froshan och andetäppa ther effter. Hwar wid jag och wil påminna / at lefrans förstoppelser som offtest förorsaka Froshan / hwilket man kan skönja ther utaf / at ansigtet på them / som hafwa Froshan / ja / hela kroppen är ibland så gohl som ett wax / klagandes the alltid öfwer en bäst smak i munnen.

När man nu således har funnit then närmaste orsaken til froshan / blifwer ther näst at omkura / hwadan närmaste orsaken förorsakas / emedan hon ej kan komma af sig sielf. I förste werldenes tijder woro ej alle Siukdomar ännu bekante. Plato skrifwer / at Slufter och Catarher ej woro kunnige alt in til Socratis tijd. Men sedan Menniskjorna begynte lefwa i yppighet / i öfweråto / offåto och offdricko / swalg och dryckenskap / hafwa åtskilliga nya främpor sig infunnit. Hwad froshan widkommer / så wore thet all för wiidlyftigt at här wilja införa alla the orsaker / som skaffa enom thenna siukan på halsen; Doch wil jag några nämna / at man ther uthaf må kunna snart finna sig uthi the andre. Then algemenasta orsaken är Lustens köld / särdeles af Landwäder och om wåhrtijden / hwilken Coagulerar och förtiockar then hwijsa blodet (Sorum Sanguinis) / at then således nödwändigst måste stadna och fastna uthi the minste ådror och canaler, och således på sätt och wijs / som förr bemält är / göra Froshan. Winterkölden gör

giör fuller mycket til saken / men wåhrkölden ännu mera : ty oböhr och ändring i wäderleken / giöra / at man ibland mycket utdunstar / särdeles om middagarna / ibland stadnar all Transpiration, och förorsakar febern, när kölden om morgon och qväll ansätter / särdeles om man är alltid lika klädd / och intet tager tiden som then kommer.

Som nu kölden kan giöra blodet tiöck genom sitt materiale frigoris, eller något salt i Lufften / som blodet sammanbinder / så kan ock åfwen hete giöra blodet seeg och oumgångelig / i thet at alt thet tunna warmet genom hetan uthswertas; så at så wåhrfrossorna hafwa sitt ursprung af kölden / hafwa thet emot Høstfrossorne sin orsak uthi hetan. Och på samma sätt som heten i Lufften kan giöra frossan / kunna åfwen alle hetsige saker giöra thet samma / särdeles Brännewijn. Ju starkare thet är / ju mera giör thet blodet tiöck och seeg : som then store Mathematicus och lärde Professoren i Leyden, Herman Boerhave, min fordom älskelige Præceptor, thet klarliga wijsar Instit. Med. S. 762. pag m. 306. theföre man ock ser / at alle / som supat mycket brännewijn / äro benägne til matthet / wäder- och Bungsoth / Pusighet och Blekhet / til Frossan / til Høsta / Blodspottning / Nåseblödande och Wattusothen / så at knapt någon stark Brännwijnsuppare hafwer dödt annan död / än wattusichtig / warandes också intet coagulum i blodet så swårt at uplösa och giöra flytande / som thet af Brännewijn

wijn är sammanbundit / hwarföre jämwäl hos sådana Patienter inga Medicamenter förslå / om icke watn / thet må wara sig Aqua cœlestis, Regnwatn / Brunswatn / eller ock / som bättre är / Mineral-watn; ther icke så mycken Apothekare - Aqua cœlestis är intagen / at hon är redan förwandlad och omdestillerad til Aquam mortis.

Alle the menniskior / som hafwa störbiugg / eller plågas med den så kallade Mieltsjukan / eller äro fordom med något kärleks gift anstuckne / warda också undergifne then flemma Frossans wålde och macht / althenstund at Frossan och Störbiugg oftast af enahanda orsak härröra. Thersföre man ock finner / at the som för mycket sofwa / lättias / och litet röra sig / falla snart in i Frossan / althenstund blodet genom ett stilla sittande blifwer seeg / flemmig och outhälsam. Och som then treffelige Polybius Histor. lib. I. p. m. 91. berättar / at ingen ting är så skadelig wid en frigshäbr / som lättia och slättia / warandes orsak til upror och tweddracht: så är thet äfwen med lättia wid ene menniskios Fropp / emedan icke allenast ther igenom en oskicketlighet i Froppen börjas / uthan ock en fullkomlig tweddracht sig yppar emellan Bloden och the fasta kropsens Delar. Ja / alt thet / som på hwarjehanda sätt kan göra blodet tiock och flemmig / är orsak til frossan. En som altförflitig är uti sitt samntagande / fast om i loslig kärlek / och således förspiller then finaste och bästa blodet: Och then som röker eller tuggar förmycket Tobak /

bat / och således bortspottar then tunna hwijsa
bloden / lemnandes thet sega oumgångeliga slem-
met qwart / banar sig åfrwen mågen til Grossean.
Åfrwen så är thet med seeg och slemmig math / at
som then förorsakar Skörbiugg / så gör then också
Grossean. Sådän är merendels all färsst fisk /
särdeles then som är mycket slemmig och fött /
såsom Östron / Hummer / Ströming / Nors /
Åhl och flere slikt om wahren årne fiskar. The-
liktes all insaltad fisk och fött är en seeg makt
och gör en osund blod / särdeles för folck / som
måste hafwa sitt-syflor: therföre och the / som an-
tingen måste betiena sig af sådan spijs / i man-
gel af annat / eller och the / som sådant gierna
ålsta / blifwa merendels hwar währ anfäcta-
de af grossean. I Carlstad är man hel säker
om Grossean / när man äter Glom / så framt
then icke mycket wäl fryddas / och med åtticka
bespränges. Wore alt therföre wäl wärdt / at
läsa Bernhardi Swalves wackra bock / som kal-
las Querelæ Ventriculi eller Magans För-
swars skrift emot ortienlig math.

Belågenhet och Situationen af orterne
gör också mycket til saken / at thet ene folck
är mera med then eller then sjukdomen befajadt / än
ett annat. Alle the som i Holland boo nära
in til Harmeler See / hafwa Skörbiugg. Åfr-
wen så här i Sveriget the som boo in til Siöar
och träsk / äro mera anfäktade af Skörbiugg och
Grossean / än the som boo långt uppe i landet. Or-
saken thet til är fuller en allenast fiskarand
uthan fast mera thet falla wäta wädret / som icke
alle-

allenast med andedrächten dageliga insupes / uthan också tilstoppar swettholen / at altid något blifwer qwart af thet / som naturligen borde utdunsta / hwilken sedan förorsakar frossor och andra siukdomar. Ålwen så går thet til / när man nödgas ligga under bar himmel / på Siön eller landet. The åter som boö på sandig mark eller wid gruswor / weta tåga uthaf hwad Frossan är ; men så snart the begifwa sig neder til siösidan / warda the som andre af Frossan angrepne / thet förfarenheten offta wiist med them / som kommit ifrån Fahlun til Stockholm.

Hic kommer ock nu then orsaken / som flere gånger gör oss siuka / än wi sielfwe thet kunne tänka / nemligen våre affecter och Sinnets rörelser : särdeles och besynnerligen i thetta måhlet är ångslighet / Sorg och Fruchtan at betrakta / hwilke kunna rätt så snart förorsaka frossan / som något annat / althenstund blodet / genom sådana Sinnets rörelser blifwer tiöck och seeg / och således stadnar uthi the finaste ådrorne ; warandes närmaste orsaken (caussa proxima) til frossan altid klar och färdig / när stemm och oundgängeligt blod har fastnat uthi the finaste åndar af pulsådrorne : kunnandes man klarliga nog finna orsaken til the många i thessa åhren gångse Frossor uthi then Fruchtan / Båswan / Försträckelse / och ångslighet / som af frig och buller och fiendens allnärmare och närmare annalkande förorsakas ; hwar på Gud then Alldråhögste / then store Frid

Gridsens Förste / giöre en nådig ändring. Men
huru och på hwad sätt Menniskians Siäl kan
giöra blodet tunn och skarp / eller tiock och seeg /
kan ingen Menniskia uthtyda / men at thet sker /
kan hwar och en finna; hafwandes jag thenna
saken på ett annat ställe i min bock om Gifft med
alfwar Drifwit / och bewist / at alle Sinnets
rörelser intet annorledes böra betrachtas / än
en hop uddar och nålar / som wår blod antin-
gen tiock giöra / eller tunn / skarp och frätande /
och ansichtet så i hastighet wahnställa / at man
intet är sig mera lijf.

Flera orsaker til Grossan wil jag intet an-
föra / förmodandes / at hwad redan omrördt
är / kan gifwa anledning til mera. Man må-
ste ock altijd thet bekänna reent uth / at Siuf-
domars orsak esomofftast är så förborgad och
mörk / at then aldraspikfundigaste Läkaren
icke ens then förmår uthgrunda; kunnandes
man fuller ibland gifwa någon orsak wid han-
den / som dock icke altijd torde wara then rät-
ta. Ty om man undantager Lusten / som
of alla antommer / doch mycket olika / effter
hwars och ens egenteliga beskaffenhet och na-
tur / så äro wäl så många tilfällen til Siufdo-
mar / som menniskior äro; hwilka alla at we-
ta och förstå är för ene menniskio ganska ogjör-
ligt och omögeligt.

Hwad then Grossan widkommer / som uthi
the try åhren tilbaka här i Stockholm warit å
gånge / så har then fuller hoos somliga warit
lika med then wanliga hwardags / hwaran-

B

nan-

nandags och trediedags Grosse / men hos the flästa hast några särskildta teken / them man eljest intet plågar så ordenteligen blifwa warse uthi the wanlige Grosse-Febrer; twiswels uthan af then algemena ångsligheten och fruchtan för fienden / samt then omskiffteliga falla och wåta wäderleken / hwar igenom then förtreteliga Störbiuggs-Grosse är kommen; föruthan thet / at hobs en stoor Dehl ej warit något annat / än bara Torsten / hwilken / i thet at han är mycket lijk med Grosse / kan mången bedraga / som wore sjukdomen ej annat / än en gemeen Grosse / fast then så wäl til the flera ther wid befinteliga omständigheter / som til sielfwa bothandet är från Grosse så skilliachtig / som natt ifrån dag. Och på thet man så mycket bättre må kunna finna sig här wid / wil jag i forthet upsättia the förnämsta kännetekn / hwar med Torsten från andre sjukdomar / och särdeles ifrån Grosse åthskiljes.

Then så kallade Torsten eller Torst-Febern begynte mycket blifwa gångbar här i Staden åhr 1714. bredandes sig uth åhr 1715. öfwer hela negden. Torsten är intet annat / än någre små såår och blemmor på läpparne / myn-giporne / tungan / i gomen / swalget / tungspenan / magstrupan / magan / och tarmarne / allestädes med enahanda lynde. Händer på alle ställen / hwarest någre Ductus Salivales eller watturöhr något wätt uthsijla; at således ytterste ändan af sådane Canaler är såår worden. Thenna Torsten är mycket gångse hoos the

the Nordiska Folcken / som beboo färrachtiga och wattunghtiga orter : händer ock alltid effter en warm och wåth Sommar / men griper sällan någon annan an / än barn och gammalt folck. Man ser altthertöre ingen Holländare / som boor på sumpige orter / hafwa hela mungijpor / uthan såra och flemmiga. In emot at thenna Torffen skal begynnas / går gemenligen antingen lijten hetfig Feber föruth / eller ock en Grofa / som föga återwänder / uthan nästan wissar sig / som wore thet en hwardags Grofa / begynnandes med starckt Durchlopp och tarmewred / wåmjelse / upkastning / mathlustens förlorande / osmak / stor hiertångslan / stor matthet / dufwenhet och oskickelighet / lijten sömnsjuka / med orolige Drömmar / men med en stadigwarande flagan / at magen wårcker / som något tungt låge ther uppå. I förstone synes allenast någre såå blemmor på tungan i mungijporne eller annorstådes / och theße hafwa ingen ting på sig ; men tå the stiga up från magestrupan med en hwijs / tiocck och glänsande skorpa / som ett stycke tunnt färskt flåst / och betäckia hela munnen innan til / äro the gemenligen dödelige / åth minstone ganska fahrlige. Theße Torffblemmer (Aphthæ) hafwa åtskillig färg : somlige äro hwiite som perlor / andre ännu hwiitare / somlige grååachtige / gohle / swartgohle och swarte ; warandes jämwäl så myckel fahrligare / som the stöta in på then swarta färgen / mer eller mindre.

Uthstältnaden emellan then wanliga och
 måst gångse Frokan / har thesse åhren meren-
 dels bestådt ther uthinnan / at halsen blifwit
 styf en tijd bortåt / magen har varit wämjan-
 de och intet welat tåhla någon math / ansichet
 har sedt stort uth / ögonen varit röde / och öronen
 susat och klingat / för somligom har foth-
 wristen och smala benet sulnadt med rödachtige
 fläckar / som sedan förgådt och såsom fiäll affal-
 lit. Merendels har man hostat i några weckor /
 förr än man fått frokan. Somlige hafwa haft
 en ömheet i fötterna / at the knapt kunnat gå.
 Någre hafwa efter en starck uthstånden plåga
 i öfwersta magmunnen / (καρδιωγμός) fått
 hiertklappning och lijksom fallande sothen / an-
 dre blifwit aldeles til hela kroppen styfwe som
 ett stycke tråd / (κατάληψις) andre åter under
 hetan hafwa hwar gång yrat och talt allehan-
 da galenskap. Thet war ock märkwärdigt
 hoos många / at then delen / som wette neder
 åth bolstret / aldrig swettades / uthan then deh-
 len / som wette up åth. Matten för slijkom
 Siukom war merendels orolig / med dröm-
 mar och sprittningar ; Doch gjorde swetten slut
 ther på hwar gång emot morgonstunden. Och
 har thenna Skörbiuggs Feber varit ganska
 beswårlig / så wål för them siukom / som läkarom /
 althenslund then offta recidiveradt och kom-
 mit igen / om man brukat Medicamenter ther
 före eller intet ; stadnandes gemenligen med
 dunkande och susande för öronen / sticket och
 wårct i tänderne / ansichtets upswällande / Sali-
 vation

vation och Dreglande / och tand- föttets för-
derfwande / såsom uthi ett fullkomligt För-
biugg. På barnen / och ibland på andre / sul-
nade läpparne tåmmeligen til / och brusto uth
i såår och små bölder. Men thet war doch al-
draunderligast och märckwärdigast / at Frossan
sidstledne wåhrtijd och i höstas eij begynte / som
en annan wåhrofroßa plågar begynna / uthan
satte an i två eller tre dagar / som en fullkom-
lig hetfig Feber, eller som en Slag-Fluß och
Borttagenhet / måhlöshet och orörlighet i
fingrarne / förwandlandes sig sedan til bara
Froßan. Ther ådran öppnades / war bloden
allestådes lijka / med ett tiocft gråachtigt och
seegt slemm ofwan uppå / lijkasom ett Drag-
lm. Och har thesse Feber spelt en under-
lig Commœdie, i thet man ibland frusit hwar
annan dag / ibland hwar dag / ibland hwar
tredie / och så widare : ty hoos then ena år then
kommen af Affecter, sorg och försträckelse /
hoos hin annan af bara wåderlefsens köld / hos
somlige af slapphet i magan / inelssworne och
hela fropsens spijror och senotråar / hos mån-
ga af slemmig math. Santes Ardoynus d.
Venen. l. 3. c. 51. skrifwer / at på Ön Sardi-
nien, i Förstendömet Galuria, weyer ett slags
skogsfikon / som kallas Pharaos- Fikon / hwil-
ke förorsaka så många Froßor / så många som
the warda upåtné.

I het Andra Stycket / Om Låkeböthe emot Froßan / och Torsten.

Naturskians Natur / theß senor och
ädror / ja merendels hela kroppen är så
känslfull / at så snart någon ting
uthvärtes eller invärtes kroppen ansticker och
aggar / skakas hela kroppen ther wid; och så
snart något inkommer i bloden / som är så
töckt / så seegt och stummigt / at det intet kan
följa med then andra bloden genom the finaste
ädror och gångr / uthan måste nödwändigst nå-
gorståds stadna / och således hindrar then rät-
ta omgången af bloden / begynner också Na-
turen strax från sådant onaturligt wäsende sig
at befrija på sätt och wijs / som någonsin see
kan. Swar af följjer / at en Läkare är Na-
turens tienare och upwachtare / som bör i alla
måhl följa sin Lärarmästarinna effter / och intet
på något sätt hindra thes driff och lopp / så
framt hon icke är så swag och krafftlös / at then
intet förmår giöra sitt werk redeliga / eller också
är alt för stark och mächtig / at någon fahra af
brådom stillnad står at befahra : så en läkare
bör i thet förre måhlet hielpa Naturen på föt-
ter, och i thet senare theß kraffter så weta at
dämpa / at ther af ingen skada tijma måtte.
En ålf / så hon om wåhrtijden af upsmält snö
och små bäckars inflytande är full med watn /
at

at thet går wijsda öfwer thes sfrancfor och bråd-
dar / rinner therföre intet fortare / motu pro-
gressivo, uthan heel sacht; men wil man på
lijdan derivera och afleda watnet genom nå-
gon stor rännel / flyter thet watnet / som är i
ålfwen / med dubeelt större fart sedan / än som
tilförende; så lijkwal thes motus intestinus
war starkare.

Hwad Frokan anbelangar / så är then /
som tilförende sades / gemenligen treggiahan-
da / hwardags / hwarannandags / och hwar-
tredie dags Froka. Hwardags Frokan bo-
thas sällan genom Naturens tilhielp / bothas
ock sällan / och icke uthan största möda och be-
swår genom Konsten / althensfund en sådan Fe-
ber har så mycket ymnigare orsak och starkare
föda i blodet / som hon oftare igenkommer;
och i thet hon oftare igenkommer / blifwer na-
turen ther igenom aldeles fördertwad och uth-
mattad / så at en slijk froka / om then ock står
til at winnas / icke mindre tiid plågar fordra /
än 64. dagar. Ther then intet kommer at bo-
thas / plågar then förwandlas i Battusoth /
Twijnsoth / eller ock Gomsiuska. Hwad Cu-
ren widkommer / så äro åtskillige meningar
ther om. Doch som jag sagt / at uthi thenna
Feber mera / än i någon annan en myckenhet
slemm är i Kroppen / så måste ock läfedomarne
ther hån lämpas / at the slemmet kunna flytan-
de giöra och uthföra. Til thetta wercket behöf-
wes altså icke allenast the saker / som diluera
och upskölja blodet / uthan ock sådane / som

stärkta the tasta delarna i Kroppen / ådror / fött-
 spjror och the stera / som til blodgiörandet in-
 stänma. Af thet förra slaget är Sassafras,
 Enewed / Chamillblomster / Mahlört / Mahl-
 ört salt / Arcanum duplicatum, Salmiak
 och slije saker / hwilke tilsamman i watn koka-
 de / hwart och ett i mått och wicht effter sin art /
 fördela och sönderriwa then slemmiga blodden.
 Äfwen thet samma gör ett Vomitiv, af Aqua
 Benedicta Rulandi, Tartaro Emetico, eller
 rothen Hypecacuanha, hwilket icke allenast
 uthkryster en hop slem uthur swalget och ma-
 gan / uthan ock genom thet stora kropsens arbe-
 te / skafning och brytning / sönderdehlar offta
 thet slem / som i blodden wanfar / eller i fört-
 lorne fastnadt; särdeles som thenna Feber af
 otidigt åtande och föremiddags frukoster på
 Caffé-Huus och Källare merendels härkommer.
 Af thet senare slaget eller the stärkande saker är
 Surbruns Watn / tilberedt stähl / Vitriolum
 Martis til några torns wicht / alla betsta saker /
 särdeles Myrrha och Kin-Kina Barken / antin-
 gen i piller / Pulsver eller Moos / mycket at
 berömma / och många saker ännu / them man
 för förtheet skul går förbi. Doch så / at man
 nödvändigt bör bruka en Skörbiuggs Dryck
 effter Febern. Uthwärtas plågar man bruka
 ett plåster på pulsarne / giordt af Galbans kå-
 da / Berasalt / Blodroth / Goth / Herdeta-
 skefröo / Campher, Scorpion-Olia / och The-
 riac tilsammanblandade / eller ock af sönder-
 stött Göfeklöcka (Pulsatilla) lagd på pulsarne.
 Men

Men ther Febern är kommen af ängslighet och
Fruchtan / uthrättar en Läkare ganska listet
med alle sine Apothekare-Medicamenter,
uthan man måste så griipa til then rätta Medi-
cinam Mentis, som består i Tröstespråk af
Gudz Ord / och andre trowärde Historier
om folck / som äfwen så warit af sine fiender
tryckte och blottade / men blifwit omsijder / ge-
nom Gudz then Allsmächtigas mächtige hand /
hulpne och förlossade / samt med timmelig och
ewig Frid bekrönte.

Som nu Hwardags Grossan är mycket
långsam och ledsam / så är ther emot Hwarans
nandags Grossan icke så fahrlig / uthan fast
offta af Naturen öfwerwinnes / föruthan nå-
got thet ringaste läkeböthe / som then ock rensar
bloden / och therföre kallades af the gamle San-
guipurgium eller blodrensning ; at man må
förtijga thet / at Grossan gemenligen sträcker
uth kroppen / och gör honom längre / än han
warit förr. Om thet är en Währ-Feber / plä-
gar then innom 14. Dagar förgå / eller äth min-
stone när wärman kommer: men Höst- Grossan
går längre uth / och håller uthi til följande währ-
ren. När Grossan länge påstår med sine wahn-
lige följeslagare / köld / heta och swett / kan
fuller intet annat see / än ju the finaste ådror-
ne måste omsijder lijda meen / så wäl af thet
stemma / hwilket ådrorna uthstinnar / som af then
tryckning / hwilken af hiertat stee alle ögneblick;
hwar igenom bloden warder ändteligen så son-
derriswen och skarp / at ett ganska ringa til-
fälle

fälle och rörelse hela Kroppen förfaller i en matt-
 swett / så at ock offta swetten är seeg; urinen
 warder tiock / grumlig / hwijsachtig som koo-
 piß / och feth; gåendes then bästa Dehlen af
 blodet bort genom swetten. Och så ei annat
 qwart blifwer / än en skarp och tillijka tiock blod /
 lycktas ändteligen then långsamma hwarann-
 andags Grossan med Skörbiugg / Wattu-
 soth / Gohlsoth / Gohlblekhet / hårda swulster
 i weta lifwet / Mielsiuka och Frediedags
 Grossa / eller ock ibland med sielfwa Döden.
 Doch bör man thet märkia / at om någon dör
 af Grossan / som wäl offta händt är / så dör han /
 när han fryser / eller i thet samma / som kolden
 skal förbräta sig i heta.

Och som thenna Hwarannandags Grossan
 är så allgemeen och gängse / så är ock ingen siuk-
 dom / til hwilkens fördrifwande man så män-
 ga och fast oräckneliga läkeböthen upspunnit /
 som til thenna Grossan / så at både Gubbar och
 Råringar / Unge och Gamle wilja häruthin-
 nan wara mästare / fast the offta icke mera we-
 ta hwad Grossan / eller hwad läfarkonsten är /
 än the weta thet the aldrig hördt talas om.
 Ja / thet är fast omögeligt at kunna uptefna
 och upreckna alla the medel / som til Grossans
 hämmande äro uptänckte / ei heller skulle thet
 löna mödan / at wilja altförmycket bryh sig
 ther om. Doch wil jag någre maner gifwa
 wid handen / som gemenligen brukas plåga til
 Grossans bothande. Bönder och annat ge-
 ment folck / utthan at tilsee om man frusit en gång
 eller

eller många / gifwa strax in åth then / som fryser / Pepar och Brännewin / eller Brännewin och Siära / eller Biörneggalla / Hwijslök och Båfwer gall i Brännewijn. Andre taga in 7. 8. a 9. Kållerhals eller Lixbast fröo / hwar af the skräckeligen laxera och spy / och offta ther igenom blifwa Großan qwitte; men thet är ett farligt medel / och må wäl brukas af wåghalsar. Somlige slippa Großan genom bara Album Græcum. Somlige botha sig med Kärnmjölk och Skursand. Någre dricka först ett glas Mjölk; så ett glas åttika; åter ett glas Mjölk / och så wijdare / hwilket är en underlig Cur. Någre taga in Diascordium och siölöfs-åttika tilsammanblandande med eggegohla. Löfsaft är sannerligen god för Großan. En Skräddare på Göder-Malm / Hünermörder benämnd / hade ett Arcanum at curera Großan / som bestod ther uthi / at han tog en stor lög / grof hohl i löken / lade ett Muschot i hohlet / täpte det til och stekte löken i askmörjon / pressade sedan uth saften / och gaf thet in / hwarigenom många äro hulpne. Andre giöra mycket wäsende af brändt alun och mustott / til pulswer stötte. Någre koka wattu-andorn i gammalt öhl / och ther af dricka. Någre berömma mycket / och thet icke utan skåhl / at koka blå Stormhattsort i watern / (Lysimachia Galericulata) och ther af dricka. Somlige wilja skrifwa bort Großan på 9. brödbijtar / hwar på Fader war skrifwes; men thetta är ganska ogudachtigt. Somlige gifwa in

Dåfla

Nåsskålor med god werckan. Cœlius Aure-
 lianus gör mycket wäsende af thet Trulldoms
 ordet Abracadabra, hwilket skrifwes på pa-
 per / och såsom en giftskild hänges på halsen /
 som Vossius berättar / Idololatr. lib. i. cap. 8.
 Somlige hänga Campher på halsen. Bar-
 tholinus i sin bock om the Danskas Huus-
 Medicin p. m. 144. berömmar mycket / at
 taga en wäggelus / stöta then sönder / och slus-
 ka then in med et löstkokadt egg : hwilket också
 fordom är påmint wordet af Poëten och Låka-
 ren Q. Sereno Sammonico. Thet blifwer ock
 berättadt af Alpino, Med. Ægypt. lib. 4.
 cap. 15. p. m. 147. at Egyptierne botha Gros-
 san på thet sättet / at the en tiima förr än Gros-
 san kommer / gifwa then siuka in ett halfft skål-
 pund myntewatn / som är kokadt med två
 fierdedels lod ormesfinn. Gamla Låringar un-
 derstå sig ibland at låsa bort Grossan / brukan-
 des ther til några widskapeliga ord ; såsom jag
 också hörde en gång thessa effterföljande / hwil-
 ke bleswo skrefne på 9. bröbjitar / och skulle
 ätas up / en hwar morgon : Calcxmonus :
 Calemonus : Calemonu : Callmon : Cal-
 lam : Call : Ca : Ce. Flere sådana finnes igen
 boos Bartholinum d. Poët. Med. p. m. 77.
 78. & 120, Någre hafwa welat dricka bort
 Grossan genom wijn ; men jag råder ingen
 ther til. Thet weet jag / at en wacker Student
 i Upsala 1704. wille dricka bort Grossan med
 Portugiiswijn ; men fans om morgonen ther
 effter dödet i sin säng. En annan i Stockholm
 försök

försökte thet samma med Ribenswijn / men fick en hetsig Feber therepå och stor förstoppelse.

Och ehurumål man intet kan uthtyda och förklara / på hwad sätt thesse upräcknade och the flere oräckneliga Remedier wijsa sin werkan / så måste man doch offta med förundran erfara / at sådant hjälper / fast thet synes wara ganska ringa och orimligt. Och som en annan måste troo thessa sakers undersamma werkan emot Grossan / så måste twiswels uthan the / som sådant bruka skola / hafwa stark tro och stark inbillning / eljest lærer thet intet gå an. Större werkan tyckes man hafwa at förmoda af thet / som Willis Pharmac. Rat. 5. 1. berättar om Irländarne / at the taga yllende kläder / Doppa them i kallt watern / och swepa then siuka ther uthi / hwilken ther effter förfaller i en starkt swett / althenstund swettholen på en gång förstoppas / och sedan alle på en gång genom swetten öppnas. Alfwen så sker thet / när man öfwer en / som håller på at frysa / slår ett ämbar kallt watern / så han thet minst förmodar / warada alle swettholen tilstoppade i hastighet / och åter med häffthet öppnade; warandes doch / som jag tror / största orsaken til Grossans both then ändring och alteration i bloden / som sker i sådan hastighet / althenstund man wet / at Försträckelsen allena har offta bothat Grossan. Men thet war sållsamt / hwad jag en gång såg här i Stockholm, nemliga / at så en piga hölt uppå at frysa som måst / stod en gammal fåring wid fötterna / och med en pust blåste kallt wäder på henne

henne under flåderne alt fort. Thetta kan äfwen på samma sätt uthtydas / som thet Jersländska maneret / at botha Grossan med wät. Alla flåders öfwerhöljande: ty hwilket thera man gör / har man en stark swett ther af at wänta / om icke naturen är alt förswag; kunnandes man then hielpa med någon warm dryck af kofad Chamillblomster / Thee-Watn eller annat.

Men wil man ordenteligen gå til wercka med Grossan / måste man först noga i acht taga the trenne tijder / som Grossan igenomlöper / med Köld / med Heta och med Swett. Sedan betrachtar man noga / hwad låkedomar man ärnar bruka; ty alt tienar icke allom. Och hwad jag kan bruka then Dagen man är frij / thet kan intet brukas när man fryser; och twärt emot. Känner man Patienten, och weet / at han tilförende lefwat oordenteliga i math / hwad sjukdomar han är underkastad / och om han har wämjelse / fräknig / rapning / stinnhet och wädersoth / är myckit hwijt på tungan / gomen / och swalget / har ingen mathlust / har bätst smak i munnen / har swindel / och flagar sig / som thet ibland swartnar för ögonen / så tager man in / antingen en listen Purgation, eller / som jag mera tycker om / ett Vomitiv, antingen af Tartaro Emetico til try gran / eller ett skedblad fint sönderstött Lünneburgiskt eller annat salt med bomolja och warmt watn tilsammanblandadt / eller något annat; Doch bör thetta gifwas sålunda / at thet gör sin werckan

Pan / förr än Froffen kommer / kunnandes man
 til större säkerhet taga in en god knifsudd The-
 riac eller Diascordium, sedan måsta upkast-
 ningen är förbi. När man thetta intet brukar /
 eller har thet intet nödigt / tages en tijma före
 Froffen någre öpnande Salt / antingen Sal-
 miak, Prunellsalt / Sal Polychrestum Pari-
 sience, Tartatus Vitriolatus, Arcanum du-
 plicatum, Sal absinthii, och Card. benedi-
 cti, til en ringa wicht uthi warmt dricka eller
 Theè-Watn; eller göres en dryck uthaf Mähl-
 ört / Cardebenedicht / Ruta / Skabbgräs /
 Ufermonia / Lefwertistel / Andorn / Silerij /
 Måstarört / Ålandsroth / Genfåhlsrot / Ei-
 choreenroth / och flere slika saker / hwilken
 drickes heel warm / til ett halfft qwarter hwar
 gången / som offkast / jämwäl sedan thet uth-
 brustit i swett; genom hwilket ringa medel
 mången blifwit för Froffen bothad / Doch så /
 at man ther med uthåller til thes at två timar
 hwar gång äro förbi / sedan rätta Froffetijden
 skulle begynna.

Och thetta war sagt / om Froffen / så hon
 ännu behåller sitt namn af frysa. Men enär
 thenna Feber stijger op til sin andra Grad,
 med heta i Kroppen / rodna i ansichtet / stark
 andedrächt / starkare puls / stor törst och tör-
 sta i munnen / wärk i ledarne och i hufwudet /
 och flere här ofwan anförde teken / så bör man
 andra medel wid handen hafwa / särdeles at
 gifwa them siukom något syrligt at dricka / som
 warmt

warmt är / hwar igenom Kroppen swalkas / sårdeles om något Salpetter blandas ther under ; kan ock icke skada / om Lingonsaft / Lingonwatt / Citroner / Pomerantser / Apels de Chine , Hiortron / och sliکه syrlige ting under thenna hetan förtåras / at således bloden icke alt för mycket må sönderriswas och uplösas. Under hwilken tijd thet ganska och högnödigt är för then siuke / at han ligger stilla / Doch så / at han icke alt för mycket plågar sig med flåder / ei heller fastar uthaf sig / eller at han har alt för litet uppå sig.

När thetta är förbi / och Naturen så wida arbetadt / at köld och hete wil sig uthbryta och förlösa i swett / är tienligt / at man under sielfwa swettningen dricker någon tunn / warm wijsoppa / eller köttfoppa / eller någon sådan af krydder utkokad dryck / som i förstone nämndes / eller warmt Thee-Watt / hwilket mycket hielper til swettandet / så at man ingalunda hafwer nödigt med många flåders öfwerhopande twinga uth swetten. Ju mera warmt man dricker / ju bättre och lättare swettas man ther effter ; Doch så / at man intet fastar sig hit och tit i sängen / uthan ligger heel stilla / på thet swettholen icke rubbas måtte. Gör thet öfriga bör man så i thet ena måhlet / som i thet andra råtta sig efter tijden / och på alt mögeligt sätt hindra och lindra thet / som Naturen icke synes kunna med egna krafter och medfödd styrckio igenomgå / thet må ock wara hwad anstöt ther wara kan och wil.

Thet

Thetta war nu / hwad man bruka kan för Febern, och under then tiden / som Febern påstår. Thet hånder offta / at man finner Patienten wid thet tilstånd och sålunda fatt / thet man intet tycker wara nödigt / eller tiltror sig gifwa tå på then tiden / när man fryser / hettar och swettar / något Medicament, uthan wil afbida stillestånds dagen / och tå försöka sin Konst och lycka. Thetta sker på allehanda sätt. Någre tilbereda ett pulswer af Måhlört salt / Salmiak, Antimon. Diaphoret. Arcan. dup. och sönderstötte Chamil-Blomster / lika mycket af hwarthera slaget / thetta delas i några små Dehlar / hwar af the en Dehl hwar annan tima intaga. Somlige lägga ther til Saccharum h. Andre berömma mycket at blanda Arcanum duplicatum med Berg-Einnober / eller med $\frac{1}{2}$ dulci, til ett pulswer / och thet intaga. Emanuel König berättar / Regn. Miner. cap. d. Arsenic. at en Feldscher i Mayntz har med Arsenico til en ringa wicht botat öfwer tvåhundra menniskior för frossan. D. Wedel brukar ett pulswer af Nitro Vitriolato. Antim. diaphoretico, Snäckor / Perlemor / Kråfftestenar / brändt Hiorthorn / Måhlörtsalt / Febergårs salt / litet Opio, och en droppa Neglike eller Campher-Olja. Somlige bruka then så kallade Tincturam Antiphthificam. Somlige taga Matram / Eardebenedicht / Måhlörtknoppar / Febergårs / Chamilblomma / af hwarthera en hand full / Eardebenedicht frö och

och Citronfårnor / af hwarthera ett fierdes
 Dehls lod / Mahlörtsalt ett och ett halfftfierdes
 dels lod / koka thet i watn / sila thet / och dric-
 ka ther af ett winglas hwar fierde tima. Nå-
 gre tilbereda ett pulfwer af Giffiroth / Vir-
 ginianist Ormroth / Götsöra / Sassafras barck /
 Canelbarck och Kin-Kina, och ther af intaga
 ett halft fierdedehls lod hwar fierde tima.
 Doch måste man råtta sig efter Patientens
 smak / så framt then icke härkommer af kink
 och råtio. Somlige lida pulfwer / somlige pil-
 ler / somlige annat.

Grossan är doch ibland ganska halsstar-
 rig / at hon intet gierna lägger sig / om man
 icke tager sin tilflycht til then wälsignade Kin-
 Kina Barken. Doch måste åfwen then beqwä-
 mas efter then siukas smak / så at man må-
 ste låta then lagas til pulfwer / til piller / til
 wijn / och til latwerg. Under latwergen plå-
 gar jag altid blanda något af Sale Ammo-
 niaco, Absinthii, Tartaro Vitriolato, Vi-
 triolo Martis, som hålles före wara Speci-
 ficum i Grossan / och flera saker / alt som man
 finner Patienten och åhrstiden. När man
 gör Kina-win / plågar jag altid låta ther til
 blandas något Mynthwatn / Virginianist
 Ormeroth / Syrist Rhimian / och Sileri frö.
 Doch håller jag för bäst / at Kina brukas in
 Substantia, thet är / antingen i pulfwer / pil-
 ler eller latwerg. Somlige / til at undgå ett
 så dyrt Medicament, hafwa uptänckt / som
 the mena / ett åfwen lika godt / neml. Aske-
 bark

barck til til pulswer stött / och Ekebarck / hwar med en hederlig man på Swartsiölandet skal hafwa botadt många för Frossan. Doch bör man thet i acht taga / at om China barken brukas på then fria Dagen / måste man hålla sig hel stilla; men brukas andre medicamenter, kan thet intet skada / at man går uppe i en warm Kamar / och låter gnida sin Kropp med en grof warm serviet. Swad thet så mycket berömda Reverii febrifugum widkommer / och andra slika utropade Arcana, så wet man intet hwar af the bestå / ty then Processen, som Bierlingius anförer om Reverii febersalt / har jag frestat / men går intet an.

Thet plågar gemenligen hållas för en afgjord sak / at frossan aldrig tåhl någon åderlåtning / utan blifwer ther igenom fast wårre och långsamare. Men som ingen regel är så klar / at then icke måste lida någon afkortning / sårdeles i läfarenkonsten / så har man ock besunnit / at then frossan / som här i Staden gådt i swang nu samfalte try åhr / mycket wåhl tåhlt åderlåtning / och ther then intet för sig gångit / har man haft at befara hetsiga febrer, fleckfebrer, nåseblod / blodspottning / hufvudvärck och raseri / samt flere farliga tilstöter. Man har ock genom Förfarenheten funnit / at uti blodfylla har Frossan warit lätt at botas / om ådran warit öpnad / men icke så / ther then warit försummad. Man kan ock ibland swälta bort frossan. Hunger och törst gör bloden tunn och skarp. Och som frossan består egenteligen

uti Flemmig och seg blod / kan hungern icke allenast giöra thet samma / som åderlåtningen / utan ock wara i stället för the läkeböthen / som blodet skulle tunn giöra och uplösa. Swar af följer / at man om Diæten förestrifwande i frossan icke behöfwer bry sig / althenstund magan lider ingen math / och thet han något lida skulle / achtar man sig / så wida mögeligt är / för alt thet / som är segt / och Flemmigt / för färst fist / och annat dyligt ; wäl tilseendes hwad wåg Naturen wil fasta ifrån sig thet onda / emedan thet icke altid sker genom Swetten / uthan ock med Stohlgången och urinen , ja fast offta genom spottning och Dreglande / hwar på jag åthskilliga exempel sedt hafwer nästförledne währ / hwarest en så starck spottning hela 3. wickor med wanlig Dregel. Curs stanc och lucht sig wiste / at en okunnig skulle willa bedyra / thet hade man qwicksilfwer intagit. Är altså frossan ingen sjukdom / egenteligen at tala / uthan en strid och ett af Naturen förklaradt frig emot Sjukdomen / som Th. Campanella , en Styler Munc / thet söker at bewisa.

Thetta wari sagt om the inwärtas Låkedomar emot frossan. Thet är öfwer alt bekant / at gamla Råringar ingen ting så mycket tala om hos sjuka barn / som åltan / the måtte ock hafwa hwad fränhet thet wara kan. Och när man frågar them hwad åltan är / tåga the stilla och lysna / som åsnan åth strångiaspehlet. Åltan är en Magefeber , och icke så stort olikt then här ofwan beskrifne Swardags frossan eller

Dub

Dubbla Tertian; men at barnen ibland stola
 älta på kohl / ibland på eld / ibland på gräs /
 ibland på watn / och så widare / thet förstår
 jag aldeles intet / warandes sådant snack i mi-
 ne öron wårre än sylsting. Thet är lifwist
 lustigt at se / huru the handtera the menlösa
 barnen / wända them / niupa them / staka them /
 och när thet omsider skal komma til then utlos-
 wade ältecuren / så kommer ältegräset för en
 dag. Ältegräs är ett slags Smörblomster /
 wårer wid bäckar och pällor / och kallas Ranun-
 culus flammula palustris, longifolius. Är
 ett amperit gräs / och när thet färst stötes sönder
 och lägges på kroppen / på pulsarna / eller
 annorstädes / drager thet up blåsor / lifsom
 spanska flugor. I thetta målet bete sig Rå-
 ringarna wäl. Och är thet wist / at mången
 blifwit fri från Tandawårk och frossan / genom
 Blåseplåster / hwilke göra på thet ställe the låg-
 gas / och i följe ther af på hela kroppens Ge-
 nowäf en retning och darrning / hwar igenom
 många i bloden warande skarpheter och flem-
 migheter utdrages / eller också fördehlas och
 söndermalmas. Vid. Baglivi de Usu & Abus.
 Vesicant. Andre söka til at updraga blåsor
 genom hwitlök / salt och zaffran tillsammans
 blandade / och lagde på pulsarna. Strobel-
 berger lærer at göra ett pulsplåster af wäder /
 eld / watn och iord / thet är / at Spinnelwäf /
 Goth / Terebinthin och och ältegräs. Någre
 tilbereda thet af Lüneburgiskt Salt / Sur-
 deg / Alttifa / och Spinnelwäf: Någre af swart

Prusteroth / Salpeter och Sikon : Andre taga
 Swalegräs och Ruta / af hwarthera en hand
 full / Soth / Venedist tvålv / Salt och Ätticka /
 så mycket som behöfves til ett plåster / at på-
 läggas 2. tijnar förr än trässan kommer tågan-
 des. Af somlige tages Corinther / Humbla /
 och Salt / af hwarthera fyra lod / stötes sönder
 tilsamman / och bindes på pulsarna. Somli-
 ge åter taga ruteblad fyra lod / och tu fierden-
 dels lod senap / stöta them tilsamman och lägga
 på pulsarna. D. Fludd i Engeland beröm-
 mer mycket at binda wallkrassa (Iberis Nastur-
 tii folio) under fötterna. Man ser ock offta /
 at the siuke äro förbundne om then ena sin lilla
 finger. När man them frågar / hwad thet är /
 wilja the intet uth ther med / fast man mycket
 wäl wet at thet är en eggehinna / som är bun-
 den om fingret. Månge säga / at the sluppit
 frossan ther igenom; som ock kan wara sant / al-
 thenstund en wäl afflådder eggehinna bunden
 om fingret / kan upwäcka en så stor förändring
 i Kroppen / som thet starkaste Dropax, Vesica-
 torium eller Blåseplåster. Jag har sedt en
 Jungfru / som af påbunden eggehinna fick wärck
 i alla fingrarna / och hela then wänstra sidan /
 samt faseliga kränkningar / hwilket skedde år
 1713. i Maji månad / men slapp ändå intet fros-
 san / uthan hade then med sig til Brunnen.
 D. Stifler, Laborat. Chym. Spec. i. cap. 7.
 berättar / at han kändt gammalt folck / som för
 wärck och sweda skul måste gråta bitterliga.
 Och som jag en annan gång märkt / at icke alle-
 nast

nast thet förbundna lilla finaret / uthan ock
handen och armen swartnad / såsom en förbered-
delse til falla branden / med starke ryckningar
och convulsioner, så råder jag ingen til at bru-
ka ett så åfwentyrligt medel. Men hwadan en
så stor werkan af en så ringa ting kommer / thet
är swårt at säga. Stiffer menar / at eggehin-
nan är så tät / at hon uthsluter alt wädret / så
at Atmosphæra genom sitt tryckande gör then-
na wårken : hwilket jag lemnar ther hän.

Ändteligen är man kommen til Tredie-
dags frossan eller Quartan ; wid hwilken
Siukdom ingen Läkare ännu har inlagdt något
beröm. Therföre har man ock ett gammalt
Ordspråk : Hydrops , Quartana , Medico-
rum Scandala plana. Men ehuruwäl at then-
na frossan är ganska swår at bota / så botar
hon doch många andra swåra siukdomar / såsom
Kasari / Ryckningar och Mieltsiuka / när hon
framsticker och wisar sig under then tiden man
med sådana Siukdomar är antastad / som
Hippocrates thet i sin tijd redan anmärkt.
Thenne Siukdomen är mycket långsam / sär-
deles om then begynner om hösten. Man dör
fuller sällan; af thenna siukan; hwarföre ock
Italienarna hafwa ett ordståfwe : Sopra
quartana non suona campana. Går aldrig
bort / uthan at lemna något fehl effter sig uthi
Inselfworna / antingen med mieltans upswäl-
lande och hårdhet / eller lefrans förstoppelse /
hwar af följer en blekgohl fuhl hy / Battusot /
Skörbiugg / Inselfwornas slapphet / ångslig-
het /

het / och mycket annat ondt. Jag har sedt ett
 Kopparstycke / hwarest Sundheten satt på en
 hög Thron / och hade en hop sjukdomar i
 kring sig / som stodo på knän / och bodo om hielp
 och undsättning; men Tierdedags frossan hade
 tagit up sina kläder / wiste bakdelen / och syn-
 tes som skynda sig bort thet fortaste hon hinte.
 I medlertid / ehuru ock swår thenna Sjukdo-
 men är / har doch mången ther ifrån blifwit
 hulpen genom the medel och uthwägar / som
 långsam förtarenhet wist wara tienliga och
 brukeliga. Swad någre skrifwa om ett sked-
 blad Fornbränwin blandat med bomolja /
 emot quartan, tyckes mig wara af intet wär-
 de. Merendels tiena här the samma medica-
 menter, som uti Annandags frossa. Kina-
 barken gör mycket til saken / så wäl i krydde-
 win / som i pulswer. Men skulle man draga
 någon fasa therföre / kunde så Baggesötha til
 pulswer stött intagas uthi febergräs wath / förr
 än febern påkommer / och ibland några drop-
 par Stink-Spiritus, hwilket mig synes wara
 ett godt medel til thenna Tierdedags Skälf-
 wans fördrifwande. Man wil ock göra myc-
 ket fiås af Auro fulminante til några gran
 intagit. Somliga taga Muscum Catharti-
 cum, koka then i wath / och dricka lagen ther
 af. Andre berömma ett tierdedels lod af Må-
 star-örts roth i win intaget förr än febern öf-
 werihlar. Thet som följer / plågar göra god
 werkan: Man tager Kin-Kina Barkens / Bag-
 gesöthas / febergräsets / Eardebenedichts /
 Storm

Stormhatts gråsets och Theriaks Extract,
af hwarthera ett fierdedehls lod / hwar på
man slår Spiritus Tartari och Stinck-Spiritus,
så mycket som behöfves / och låter thet utdra-
gas til en Tinctur, hwar af man tager 30. a 40.
Droppar hwar dag / särdeles då / när frossan
skal komma.

Men skulle ock hända / at intet af thesse
uprecknade / eller the flere medel / them man
för fortheten skal förbi går / något hielpa til
Hwardags frossans / Hwarannandags frossans
och Frediedags frossans botande / så är thet
högst nödigt / at man antingen brukar Skör-
biuggs drycker / eller then säkra Salivation och
Dregelcuren / hwilken alla andra inwärtas
medicamenter wida öfwerträffar / hwar om
i min bok om Dregelcuren widlyftigt omrö-
res / som ock intet annat och bättre medel än-
nu är kunnigt / så wida jag thet wet; eller
ock at begifwa sig til Surbrunnen / hwilken
icke allenast har then kraften at upblanda /
uthskölja / diluera och sönderdela bloden / så
wål genom sitt fina watten / som genom sin
Vitril och Swafwel och the flera ingredi-
entier, uthan ock fast bättre styrka the
slappa inelsswor / än något annat medica-
ment, särdeles om ther til kommer en
god bewegning och kropsens rörelse / sinnets
förmögelse / och godt förtroligt Sällskap / på
en wål belägen ort. Men som thet sker med
andre medicamenter, ja äfwen med China
Barken / at the intet hielpa / om man ei i acht
E 5 tager

tager råtta tiden och stunden / på hwilken the böra intagas; så är thet ock med Surbruns brukandet wid frossan : ty om man icke wet på hwad tid och til hwad mått man skal dricka för then eller then frossan / så blifwer man ingalunda hulpen. Och ther wid skönjes bäst then närwarande Bruns Medici hurtighet och erfarenhet. Ja / man wet exempel / at någre genom kallt wats drickande hafwa botat sig för frossan.

Hwad then så kallade Torstfehren angår / så plågar then botas på thet sättet / at man söker bringa blodet mer / än wanligt är / til the Dehlar / som i munnen med Torstblemmer angripne äro / på thet således thesse blemmer måga snarare genom then tilförde watskan kunna lösna och affalla. Thetta sker / då man dricker en drick / kofad af Pastinakor / Socoterrötter / China roth / Sarsaparill roth och rotwor / med något korn / hwilken uthblandas med Syrup. d. Alth. fern. och sedan drickes heel warm / och offta / til ett halfft qwarter hwar gången. Ther näst söker man uthwårtes at bringa Torstblemmorna til affall / hwilket sker / när man brukar flitigt och esomofftast ett gurgelwatt / som på thetta sättet kan göras : Man tager bladen af Kattost / Björneram / Högfattost / Dag och Natt / Råpegräs / Rongslus / och Bingelgräs af hwartera fyra lod / Högfattost roth tu lod / och rotwor 6. a. 7. stycken / thetta kofas i watt / uthpressas sedan genom ett linne til ett stop
ohn

ohngesåhr / hwar til man sedan inmånger
tyra eggegohlar / och sex lod Rosenhoning. Skul-
le thet och hånda / som fast ofta händer / at
thesse blemmor begynna anstickas af warma
Branden (Gangræna) kan man them pensla
med efterföljande / så länge och til thet at blo-
den går ut : Man tager Siölöts = ätticka fy-
ra lod / Ægyptiskt Salswa tu fierdedels lod /
Koppar Vitril en Scrupel, Theriacal spiritus
fyra lod / med något annat / som man tycker / och
thet tilsamman blandar. Så snart blemmor-
na äre affallne / bör man hafwa något lindrigt
medel wid handen / såsom til exempel : Tag
hvit walmoge Syrup fyra lod / grädda 3. lod /
2. eggegohlor / och Rosenwatn fyra lod. Blan-
da thetta / och hålt i munnen / som tidsst : eller
bruka Gelée at swälja ned litet i sender. Och
så snart febern har lagt sig / urinen begynner
sättia sig / och pulsen går fritt / bör man nödwän-
digt bruka en stärkande dryck / utkofad af gohl
Skräpperoth / Kin-Kina, Tarmaristen bark /
och åfermönneblad / hwar til lägges någon Sy-
rup ; och sedan thet är bestålt / sluter man cu-
ren med ett lindrigt laxativ, som kan göras på
thetta wis : Tag Rhabarbar ett och ett halft
fierdedels lod / gohla Myrobalaner 3. lod / koka i
watn / sila ut til 6. lod / blanda ther til Purger-
cichoreen Syrup tolf fierdedels lod / och bruka
thet ; hwilket lindrigt werkar / och stlemmet utur
magan och tarmarna affstryker.

Thet

Thet Tredie Stycket /

Om Kin - Kina Barkens Natur och Egenkap.

AU ting äro besynnerliga / som mig an-
ledning gifwit / at skrifwa något om
Kin - Kina Barkens Natur och Egen-
skap. Thet ena är / thes stora nytta / och thes
underliga werkan wid Grosse och andra Siuk-
domar : thet andra är / at så många hafwa en
skä för thetta ädla medicamentet, förmennan-
des thet wara ett gift / och at man ther igenom
får wärk och oböjelighet i lederna / samt mycket
annat ondt / som the plåga upräckna. Swad
thetta senare anbelangar / så hafwa the therfö-
re at tacka sig sielfa / althensund the äro otå-
lige / och wilja strax botade warda. Men
then wärken och Rännfleenen och then oböjelig-
heten i lederna kommer ingalunda i någon måt-
to af sielfwa Kin - Kina, utan orsaken är i krops-
pen tilförene / thet är / en hop segt slem / som
Naturen icke får lof at utarbete och sönderde-
la / enär Patienten wil med otåligheit strax blif-
wa qwitt sin Grosse. Och när sålunda Natu-
ren af medicamentet blifwer hindrad i sitt
werk / blifwer thetta slemmet sedan orsaken til
förbiugg / gicht / och oböjelighet i lederna ;
hafwandes then förde Thomas Sydenham al-
drasförst wist / at Kin - Kina, när then alt för-
bitida och i myckenhet brukad warder / gör en
men-

menniska bögelig til Störbiugg / som kan ses af thes bok d. Febb. Sect. 6. cap. 5.

Thenne Barken kallas af Indianerna Gannaperide, warder ock kallad Kin-Kina, China China, och af Spaniorerne Palo de Calenturas, thet är febertråd. Lärer / som alle andre läkedomar / af en händelse wara upfunnen / och sedan genom Förfarenheten i sin werkan stadfastad blifwit. War intet bekant förr än år 1640. fast om Christophorus Columbus långt tilförende hade West-Indien upfunnit; hwilket skal wara stedt af hat och illwilja / som Indianerne hafst för the Europæiske folcken / särdeles för Spaniorerne. Cannaperide eller Kin-Kina växer uthi West-Indien uthi Konungariket Quit, icke långt ifrån Staden Loxa i Peru. Är ett litet tråd / men fullt med qwistar och grenar / har blad som Plommontråd / hwilke smaka fryddachtigt. Har hwitblå blommor / som ett Granatäple tråd / men bär ingen frucht / lika såsom thet skulle wilja lemna all sin krafft äth Barken / som med mera kan ses af ett bref / thet en Köpman från Genua, M. Antonius Bollus utgifwit hafwer. Spånor och blommor af thetta tråd hafwa ingen bitterhet uti sig / duga ock intet för febern; men sådan / som uthswettas / samt Fröen / som på Spansko kallas Pipica de quina, hafwa någon krafft / doch icke så stor / som Barken / hwarföre man ock thet wid har förblifwit.

På hwad sätt thetta härliga Läkewörter är

Det them Europæiskom folckom först bekant / berättar Bollus således : Vice-Konungens i Peru, Grefve del Cinchons fru låg ganska illa sjuk af en Annandags frossa i Lima, som är hufvudstaden i Peru; hwilken frossa skal ther i landet wara mycket gångse / och rätt swår. Ryktet om hennes opaflighet / (som thet giårna stier med förnämt Folck / ty then fattiga frågar ingen efter /) fördes långt i kring / så at thet ock kom til Gouverneuren i staden Loxa, hwilken strax ther på skref Vice-Konungen til / at han hade ett Låkeböte / hwar igenom han förmente sig kunna strax hielpa Vice-Konungens fru til hålsan. Så snart fruen thet fick höra / samtyckte hon ther til / tog thet in / och emot allas förmodan blef frisk. Hwar uppå strax thetta medicamentet i staden Lima och ther om kring fick namn / och kallades : Grefwinnans pulfwer. När nu thenne Vice-Konungen kom hem från Peru til Spanien / begynte man nog tala om thetta nya feberdrifwande medlet / så at thet år 1649. icke allenast war bekant öfwer hela Spanien / utan ock uti Rom, hwarest Cardinalen Johannes de Lugo thet aldrö först lät bruka för them fattigom / som ock Jesuiterne thet samma gjorde / hwar af thet blef kalladt Pulvis Patrum eller Jesuit pulfwer / hwilket namn har i Engeland skrämt mången ifrån thes brukande / liksom thet wore af Jesuiterne försärdigat til protestanternas förderf och skada / som Richard Morton berättar d. Norb. Univers. Acut. Exercit. I. cap. 7. p. m. 126.

m. 126. Men icke långt ther efter blef thet ifrån sielfwa Peru fört til Staden Brüssel i Brabant af Hollendaren Michael van de oude Mölle, som Jesuiten Chiffetius skrifwer d. Pulv.. Febrif. Peruv. cap. 1. p. 4. & 5.

Och som thet går til med all ting i werlden / så gick thet åfwen med Kin-Kina. Then ene berömde thet högeliga; hin annan lastade thet / och om någon dödde ett år eller mera / sedan han brukadt thetta Läkemedlet / sköt man strax orsaken på China, och lade jämväl thetta ther til / at ingen kunde lefwa i siu år / som hade brukat China-Barken. Någre begynte och skrifteligen ställa up en Action emot thetta medicamentet, bland hwilka war Rochus Casatus. Joh. Chrysostomus magnenus Professor i Papia, then ofwan nämnde Chiffetius, och Vopiscus Plempius, som i thenna saken tapert emot China-Barken skrefwo och libellerade, särdeles Plempius, så at och Badus om honom skrifwer / at han af illwillja betagen / med mun / tand / tunga / fot och penna sökt med all flit China-Barken at förtrampa / döda och nedertysta. Men Kin-Kina hade ändå öfwerhanden / och genom lärda mäs skrifter erhölet segren / bland hwilka war Gaudentius Brunacius, Rolandus Capellutius, Antymus Coningius eller Honoratus Faber, Rolandus Sturmius och Sebastianus Badus, som med gode och giltige skäl bewiste / at Kina Barcken icke war giftig / utan ett af Gud allsmäktigt wälsignat medel emot frossan.

Men

Men hurulunda och på hwad sätt Kina-Barken sin werckan gör i froßans håmmande / thet är swårt at säga. Hwar och en har sin mening i thenna saken. Antymus Coningius menar thet komma af Barkens fina Dehlar / hwar igenom slemmige wårsskor i Froppen war- da sönderdelade. Gaudentius Brunacius tror / at thes werckan harrör af thes wårma och torra / hwar med han skal kunna botha froß- sor / som effter hans mening bestå i köld och wår- tha ; mot hwilken utlåtelse Professorerne i Placentia sig starkt hafwa yttradt. Rochus Ca- latus skref emot China-Barken för then orsa- ken / at han mente honom på samma sätt werka i Froppen / som walmogesast eller Opium, och therföre icke borde brukas. Rolandus Stur- mius har nästan samma mening / som Hono- ratus Faber, at Kina har kraft at uplösa och skilja then slemmiga blodet / förmedelst sina Dehlars finhet. Melchior Ericcius åfröen i sin bok om Giffst / menar China-Barken på sam- ma sätt werka / som Arsenicum emot froßan genom slemmets sönderdelande. Sebastianus Badus har samma mening som jag / sågandes sig thet intet rätt weta. Richard Morton åter menar / at froßan består uthi en förstånd Genosafft / och at Kina-Barken thet wid thet måsta uthrättar / på sätt och wijs / som ingen förstår.

Thet är swårt at förklara på hwad sätt froßan genom China fördrifwes / althenstund man intet ser något särdeles Naturens uthkast /
hwar

hvarfen igenom swett/ stohlgång eller urinen.
 Bland kan fuller hända / at Kina - Barken
 laxerar , men thet kommer / som mig tyckes /
 ther af / at pulfret är groft / emedan man wet /
 at alle osmåtelige saker öppna stohlgången / så
 som kirskbärs stenar / fiskben af nors / råkor /
 och annat. Ser man Chymice til sielfwal Bar-
 ken / så tyckes han bestå af trenne Dehlar / en
 ordachtig och grof / en fådachtig / och en salt-
 achtig; görandes således ett Sal Saponaceum
 amaricans. Then förste Dehlen stärker och
 adstringerar alla the slappa Dehlar / som ho-
 nom förefomma / at the sål des warda stic-
 kelige til sitt ämbete / thet är / sönderdela hwad
 segt är / och göra en god blod. The måste
 frossor komma at en slapp och förskämd maga.
 Hwad the twänne senare utbrätta / är ei
 så wist. Så ofta man tager China in /
 stadnar frossan / särdeles om man thet wid hål-
 ler krogen stilla. Hwar af synes wara be-
 wisligt / at China - Barken / så ofta then inta-
 gen warder / kommer hiertat til at med mindre
 kraft draga sig tilsamman / och således förhin-
 drar thet stället / som är närmaste orsaken til
 frossan / at komma til the finesta ådrorna / och
 thet stadna. Hwilket ännu mera styrkes thet
 utaf / at then lärde Professor Homberg i Pa-
 ris , har kokat Barken länge i wain / silat
 kraften thet ifrån / then inspisserat och genom
 elden låtit utdunsta watnet / tils thet öfriga blif-
 wit tiöckt som en Pill-Deg / sedan giordt piller
 thet utaf / hwilke icke allenast sedt ut som
 D opi-

opium och lichter som opium, utan ock hafst samma kraft at stoppa Durchlopp och andra starka störningar genom swetten och urinen, samt hindra hiertat i sin utspänstighet och sammandragande / fast the doch intet hafst then kraften at göra sömn; som widlyftigare är at låsa uti then så kallade Historie de l' Acad. Roiij. des Scienc. Doch wet man icke ännu / at opium botat frossan. Och lærer thenna döfwande China - Barkens kraft ei allenast wisa sig wid hiertat / utan ock wid pulsådrona / ja kanske aldramäst wid Senofasten / och utdunstningen eller then osynliga Transpirationens uprättande och wid macht hållande; som i min bok om Gift widlyftigare warder utfördt. Thetta är min tanke här om / hwar med jag doch ingen wil wara emot / utan lemnar gierna hwarjom och enom fritt / at tro här wid / hwad honom helst behagar; wäl wetandes / at til en rätt förklaring af medicamenternas werkande i menniskians Kropp / fordras tusende resor mera förstånd / och mycket bättre tid, än jag äger.

Thenne Kin-Kina Barken ser gohlbrun ut / och har sina ränder och gårar icke ända långs / som annan bark / utan twärts öfwer; lichter något särdeles unfot: förfalskas mycket med andre träd's bark / then the twätta i Aloë watn / så at han i förstone från åhr 1649. til åhr 1663. som Badus skrifwer / efter then Romerske Chifletii ordinants, aldrig högre brukt en feber, än tu fierdedehls lod / thet

ther man nu intet kan hinna med 6. lod / och kan ske ofta icke med ett halst skålpund så mycket uträttar. Torde hända / thet girugheten är så stor worden / Kina-Barcken förr af träden afflös / innan then är mogen / så han ock intet duger. När bönder här i landet wilja barka / och menta hudar med widebark / måste the taga then som mogen och gammal är / eljest är then intet nyttig / och warda huden the igenom ei til then wederbörliga stråfheten brachte; som allom bekant är. Then rätte Barken smakar wäl och litet bitter. När man then tuggar eller bryter / är han mycket skör / men then som seg är och limmig / är falsk / och med någon tillsats öfwerdragen.

J förstone och så China nys war införd til Europa, bruktes then merendels til pulswer stött / hwilket togs in i hwitt win / och / som rätt nu sadet / war dosis tu fjerdedehls lod / hwilket man intog på en gång / litet förr än frossan skulle komma. Sedermere har man begynt at bruka thetta medicament icke allenast för sig sielf / utan ock med andre sammanblandadt til pulswer på en hel annan tid. Man brukar ock låta feberbarken genom win utdragas; undertiden blandar then med Rosen-conserv til ett mos / eller med Walinoge-Syrup til en Latwerg / blandandes ther inunder några andra saker / som man tycker wara tienliga och nödiga / halst efter man intet altid kan : försä-

Prad om Barkens godhet och uprichtighet uti
 these bedrägelige tider. Helvetius berättar
 Trait des Malad. p. 205. at en Engelsman/
 Talbor wid namn / har aldrasförst til Frank-
 riket infördt thet maneret / at sättia Bar-
 ken i win / så han ock undertiden blandade
 ther til gift, roth och Opium. Men thenne
 Talbor wardt af sin Landsman / then lärde
 Morton, kallad qwackfalsware. Somlige
 bruka at koka Chinabarken med win / som-
 lige med watn. Helvetius har en China-
 Ptissan, som tyckes wara god: man tager tu-
 lod China, Cryst. Mincr. ett fierdedehls lod /
 litet Lakrits roth / och kokar uti 3. qwarter
 watn / silas sedan och drickes ther af ett halft
 qwarter i sender tre gånger om dagen. Mer-
 bem. Adrian Helvetius har ock påfunnit
 ett maner at bota frossan genom Kin - Ki-
 na barken / utan at taga någon ting in ge-
 nom munnen / hwar om han en liten bok på
 Fransyska trycka låtit / och then dedicerat
 åt Konungen i Frankriket / Ludwig hin
 Store och XIV. Konsten består therutin-
 nan / at Kin - Kina brukas uti Clysterer.
 Thenne bok är sedermera på Latin öfwer-
 satt. Och ehuruwäl thet intet kan slå felt/
 hwad Helvetius i thetta måhlet skrifwer / Doch
 skulle thet hos oss i these swåre tider wara
 alt för dyrt och kostsam. Men för Helve-
 tio war thet intet swårt at upfinna något
 särdeles i Lakarekonsten / althetund han för
 ett enda påfund om rothen Hypecacuanha,
 af

af sin Konung Ludwig hin Store / fick 1000. Louis d'or, som han sielf thet säger i ofwan-
cörde Trait. d. Malad. p. m. 263. Sint Mæ-
cenates, non deerunt, Flacce, Marones.
Doch är Ludwig hin Store och XIV. redan
död blefwen.

At affskrifwa åthskilliga recepter är ei
min wahnē. Månge äro ganska gode för
them / som the äro skrifne före / på then åhr-
sens tid the äro skrifne / och uti then lands-
orten ther the äro upsatte; men at wilja följ-
ja them efter alltid och allestädes / thet går
intet an. Therföre ser man / at thet går illa
til ibland / när man wil alt för mycket låna
utaf andre / jemwäl ock / när man wil lå-
na recepter af andre för frossan eller the fle-
re Siukdomar / som kunna warit skrifne uti
helt annat afseende / på en hel annan åhrsens
tid / för en hel annan person til ålder / kön /
gemöthe / Lefwernes art / och hwad mera /
som en förständig Läkare eftersinnar / när
recepter skrifwas. Och så wida ingen men-
niskia kan wara thy andro så lit uti alt / at
du icke någon ting skiljer / så är thet också omö-
geligt at ett recept kan brukas för någon an-
nan / än för then / för hwilko thet skrifwit
är. Och då man menar sig här igenom spa-
ra något i penningepungen / förlorar man
mycket af then ådla Helsen / som är fast me-
ra än både Gull och Silfwer. Thet hände
för try åhr sedan / at jag war kallad til en
Camererare wid S. Clara Kyrka / hwarest

en Jungfru låg siu af frossan. Camerera-
ren, som mig estersändt / war intet hemma /
utan hans fru / hwilken mig intet kände / ei
eller wiste mitt namn. Jag frågade Jung-
frun hit och tit om sin Siukdom / och om
hon något hade brukat? Fruen swarade / at
hon brukadt D. Linders feber-mos / men in-
tet hulptit henne någon ting. Jag frågade
om the kände Linder, och om han varit ther?
Fruen swarade nei / utan en Apothekare
här i Staden hade lagat tilhopa thetta moset
efter hans recept för en annan. Då kunde
jag intet längre hålla mig / utan sade / at thet
war jag / som the talte om / och förhölt them
huru illa the giöra i sådant måhl: skref ock nå-
got annat up at bruka för Jungfrun / hwar
af hon blef frist. Wår HErre tager bort sin
wälsignelse / när man intet går rätta vägar /
utan i hwimsto griper til the medel / som äro
aldeles otienlige och orimlige. En låst du
ger ei för alla fötter. Barna-skor sticka sig
intet åth gammal mans fot. Witur Man
skal hafwa styrilse adra manna. Thet är ock
gammult ordqwädi: Mattskäwa wit och Råse-
unga koste äru odryg. R. G. lib. 3.

Men thet måste man nödwändigt i acht
taga wid Kina-Barkens brukande / at / fast
om man efter något intagande skulle slippa
frossan / bör doch efter en 8. eller tiio dagars
förlopp samma Låfeböthe två eller tre gånger /
äfwen som tilförende / intagas / til thes at
Månen giordt sin fulla omgång / på thet man
icke

te wid Ny eller Medan / eller Qwarter-
 iften / måtte åter förspörja någon känning
 f frossan. Ty at lustens och wäderlekens
 astiga förändring och omskifte / från hett til
 alt / från kalt til hett / från regn til torra /
 från torra til regn / från tiocf luft til klar / från
 klar til tiocf / gör stora ändringar i wår kropp /
 her på twiflar nu ingen mera / och är thet en
 afgjord sak. När ock then / som således blif-
 wit fri för frossan / achtar siä för köld och kalt
 wäder / och brukar en god Diæt med mat och
 dricka och andra saker / intet förbittida wägar
 sig ut i lusten / fast han sluppit trusa en gång
 eller annan / ei eller begifwer sig strax til seg
 och stemmig mat / fårst fisch / åhl / Glom /
 Nors / Ostron / Ströming och dylikt / kan
 han wara säker ther på / at frossan skal wara
 borta. Alle foglar och all fårst fisch / tå the ätas
 sielfwa fogle eller fiskeleken / kunna ei annat
 än förorsaka en frof feber. All kärlek begyn-
 nes ju med en frossa och darrning / och lycktas
 med hetta. Och är undran wärdt / at något
 diur warder ätit / tå thet är uti sin brunst :
 ty förutan thet / at skapelsens werck ther ige-
 nom hindras / så sker ock något annat / som på
 ett annat ställe skal omrördt warda.

Skulle thet doch emot förmodan hända /
 at alt thetta oachtadt Frossan ändå wille sig in-
 finna / så måste man thetta icke tilräckna Läsa-
 rekonsen eller Kin-Kina Barken / eller Läsa-
 ren; som ingen ting mera med alt sitt wett för-
 mår uträtta / än thet Gudi så behagar / hwil-
 ken

ken är then ypperste Läkaren / och kunde med ett enda ord så neysa Skälwosorthen på Konungsmansens Son och Simons Swåra (Joh. 4. v. 52. Luc. 4. v. 38) at then strax måste wika och biuda fahrwål; wiljandes man för thet öfriga ingalunda förmoda / at någon Christen Läkare finnes af then obetäncksamhet och ogudsachtighet / som skulle thetta medel för frossan wara alt för gint och kort / och således blifwa skadeligt så wål för sig som för Apothekaren, när hwar och en på thetta sättet kunde bota sig sielf. Thetta anstår ingen åhrlig man at giöra / som bör / så wida GUD honom nåd förlåner / alt sitt wett och förstånd / sin tid och stund anwända til sin nästas hielp och uprättelse / och intet gömma Guds gåfwor i bokslåpet.

Thet wore sluteligen til önslandes / at en Läkare / som i thesse swåre krigstider för all sin möda och mången sömnlös natt / föga mera får til lön / än hwad L. Apulejus fordom uti sin Apologia pag. 189. på staten upförer: Continuatio literati laboris omnem gratiam corpore deterget, habitudinem tenuat, succum exorbet, colorem obliterat, vigorem debilitat, kunde doch af otacksamt och obetäncksamt folck blifwa omisfyrmad och oförtald. När han ock intet för sina wissa orsaker skul mera hinner upwachta / wore tå bättre / at betäncka sig om någon annan orsak til thes uteblifwande / än at tala illa om thes förordnade medicamenter; som mig nyligen är wedersarit med ett
Vo-

Vomitiv. Men hvem kan hindra folket tala illa / när the intet gitta tala mål? En Låfare far ändå lifafullt fort uthi sitt goda upfåt / och på sitt samwete handterar all ting åhrliga; fruchtandes sig alsintet för Afmound och Illwilja: som han ock i sådant sinne är försäkrad / at dygd och åhrlighet står fast ewinnerliga /

Ult pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet, scopuli nequidquam & spumea
circum

Saxa fremunt, laterique illisa refunditur
alga

Hwiska Virgilii verser lib. 7. & 10. Æneid.
min landsman / then store Swenske Poëten,
således på ett ställe har öfversatt:

Klippan mitt i Hassens swell
Wid sin fot orörlig blifwer /
Fast mång måg med ifrigt fall
Tusend stöter henne gifwer:
Klippan står doch på sitt rum;
Hassens wrede går i skum!

Gifwes tillkänna / at uti detta
Boktryckeriet finnas til köps / Herr
D. Linders Tancker om Matkar och
Skridfå i Menniskians Kropp. Item
des Flora Wiksbergensis.

